

Світлана ЗАБОЛОЦЬКА,
кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології
Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка
(Дрогобич, Україна) svitlana.zabolotska@ukr.net

ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД ОСОБИСТІСНО-ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ СТУДЕНТІВ ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

У статті викладено результати вивчення проблеми супроводу особистісно-професійного розвитку майбутнього педагога. Основними складовими вдосконалення професіоналізму є: особистісна і професійна спрямованість (світогляд, потреби, інтереси, орієнтації, схильності, здібності, якості особистості, стиль діяльності та ін.); володіння педагогом знаннями інформаційно-теоретичного і прикладного характеру, уміннями та навичками успішного виконання діяльності. Констатується, що основним предметом супроводу викладача психології є становлення у студентів-педагогів професійних компетенцій та особистісних здатностей.

Професійні компетенції педагога розглядаються як система професійних знань, умінь, навичок і настанов, які дають ефективно, творчо розв'язувати завдання, завдяки гнучкому застосуванню методів і способів теоретичної і практичної діяльності, розвиненому професійному мисленню, професійній рефлексії, безперервному професійному й особистісному зростанню. Вона забезпечує професійну мобільність, володіння професійним досвідом. Вичленовано такі групи компетентностей і здатностей: 1) забезпечувати навчання, виховання і розвиток школярів; 2) діагностично-проектувальні здатності; 3) соціально-психологічні; 4) особистісні здатності; 5) забезпечувати професійне вдосконалення та розвиток.

Ключові слова: професійний розвиток, особистісний розвиток, професіоналізація педагога, кризи професійного становлення, психологічний супровід, психологічна служба педагогічного університету.

Svitlana ZABOLOTSKA,
Ph.D (Psychological),
Senior Lecturer of the Chair of Psychology of
Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University
(Drohobych, Ukraine) svitlana.zabolotska@ukr.net

PSYCHOLOGICAL SUPPORT OF INDIVIDUAL-PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF STUDENTS OF PEDAGOGICAL UNIVERSITY

In the article the results of studying of the problem of support of personality-professional developments of future teacher are stated. The core compounds of professionalism improvement are established as follows: personal and professional orientation (outlook, needs, interests, orientations, inclinations, abilities, personal qualities, style of activity, etc.); the teacher's possession of the

.....
knowledge of information-theoretical and applied character, abilities and habits of successful performance of activity. It is ascertained that the formation in students-teachers of professional competencies and personal abilities is the basic subject of support of the teacher of psychology.

Professional competencies of the teacher are considered as a system of professional knowledge, abilities, habits and installations which allow effective creative solutions of problems thanks to flexible application of methods and ways of theoretical and the practical activities, the developed professional thinking, professional reflexion, continuous professional and personal growth. It provides professional mobility, possession of expertise. Such groups of competencies and abilities are singled out: 1) to provide training, education and development of school pupils; 2) diagnostic-projecting abilities; 3) socially-psychological; 4) personal abilities; 5) providing professional improvement and development.

Key words: *professional development, personal development, the teacher's professionalization, crises of professional formation, psychological support, psychological service of pedagogical university.*

Постановка проблеми. Професійні компетенції педагога розглядаються нами як система професійних знань, умінь, навичок і настанов, які дають ефективно, творчо розв'язувати завдання, завдяки гнучкому застосуванню методів і способів теоретичної і практичної діяльності, розвиненому професійному мисленню, професійній рефлексії, безперервному професійному й особистісному зростанню. Вона забезпечує професійну мобільність, володіння професійним досвідом.

Головна мета психологічного супроводу особистісно-професійного розвитку студента визнається всіма суб'єктами освітнього процесу. Необхідною умовою забезпечення успішності освітнього процесу є реалізація системи психологічного супроводу професійно-особистісного становлення викладачів.

Мета дослідження: розробити й обґрунтувати психологічні засади особистісного розвитку майбутнього педагога при вивченні курсу педагогічна психологія; виявлення взаємозв'язку і динаміки особистісного і професійного розвитку студентів 1–4-х курсів; розробити модель психологічного супроводу процесу професійного розвитку студентів засобами психологічної служби.

Об'єкт дослідження: професійна та особистісна підготовка майбутнього педагога у вищому навчальному закладі при вивченні курсу педагогічна психологія.

Предмет дослідження: психологічні засади особистісного розвитку майбутнього педагога в процесі професійної підготовки у вищому навчальному закладі при вивченні курсу педагогічна психологія.

Дослідники відзначають, що на всьому протязі процесу професійного становлення та розвитку суб'єкт зустрічається з проблемами і суперечностями, потрапляє в кризову ситуацію. Схожі проблеми і кризи можуть виникати не тільки під час переходу від однієї стадії професійного становлення до іншої, а й всередині окремої стадії цього процесу. «Нерідкі випадки, коли вже до кінця першого, а особливо часто на другому або третьому році навчання, в студента може змінитися ставлення до процесу оволодіння професією. Це так званий негативний синдром 2–3 року профпідготовки» (Бабак, 2008: 39). Він виявля-

ється в тому, що студенти розчаровуються у своєму професійному виборі, замислюються про зміну спеціальності і навчального закладу, при цьому багато з них добре навчаються, мають гарну успішність. Зважаючи на це, вважає Т. П. Демидова, важлива роль психолога полягає в навчанні технологій переживання криз, проблемних ситуацій як у спільній роботі з психологом, так і самотійно, шляхом самодопомоги (Демидова, 2005:70).

Зважаючи на теоретично отримані дані, провідними напрямками побудови системи психологічного супроводу для нашої вибірки повинні виступати: створення умов для підвищення рівня соціально-психологічної адаптації студентів, розвиток їх педагогічної та онтогенетичної рефлексії, внутрішньої мотивації професійного становлення, самоактуалізації та саморозвитку.

Окрім цього, незважаючи на відсутність значущих відмінностей між студентами різних курсів, побудова системи психологічного супроводу повинна ґрунтуватися на: 1) врахуванні вікових особливостей онтогенетичного розвитку, їх динаміки у різних вікових категорій студентів; 2) врахуванні закономірностей професійного становлення особистості в умовах професійного навчання та його особливостей у період навчання в педагогічному університеті. З метою визначення особливостей побудови програми супроводу для студентів різних курсів, нагадаємо їх теоретичні підстави.

Дослідники відзначають, що протягом процесу професійного становлення та розвитку суб'єкт зустрічається з проблемами і суперечностями, потрапляє в кризову ситуацію. Схожі проблеми і кризи можуть виникати не тільки під час переходу від однієї стадії професійного становлення до іншої, а й всередині окремої стадії цього процесу. «Нерідкі випадки, коли вже до кінця першого, а особливо часто на другому або третьому році навчання, в студента може змінитися ставлення до процесу оволодіння професією. Це так званий негативний синдром 2–3 року профпідготовки»(Психологическая практика, 2002)

Він виявляється в тому, що студенти розчаровуються у своєму професійному виборі, замислюються про зміну спеціальності і навчального закладу, при цьому багато з них добре навчаються, мають гарну успішність. Зважаючи на це, вважає Т.П.Демидова, важлива роль психолога полягає в навчанні технологій переживання криз, проблемних ситуацій як у спільній роботі з психологом, так і самотійно, шляхом самодопомоги (Демидова, 2005: 70).

На рубежі 2–3 курсу, у зв'язку з вибором і початком спеціалізації, основним змістом життєвої проблемної ситуації стає необхідність реального життєвого і професійного самовизначення (на відміну від ідеального «модельовання» своєї особистості в період шкільного навчання). Для студентів третього курсу характерні сумніви щодо майбутньої професійної діяльності, переживання, пов'язані з усвідомленням відповідальності за свій професійний вибір і подальший професійний шлях, прагнення намітити реальні шляхи самовираження в професії (Психологическоеобеспечение, 1985).

Студенти старших курсів, як правило, більш оптимістичні, порівняно зі студентами початкових, у своєму ставленні до майбутньої професії. Актуальним для них є перспективи реалізації власного творчого потенціалу, самотійне розв'язання професійних завдань і досягнення успіху. Основною проблемою для студентів на даному етапі розвитку є ефективне співвіднесення

своїх оформлених смисложиттєвих орієнтації з можливостями їх реалізації в певній сфері соціально-трудоких відносин. Для студентів старших курсів також характерні проблеми особистісно-інтимних відносин та особистого життя, формування та становлення студентської сім'ї. Навчальні предмети в цей період у основної маси студентів не викликають утруднень, поступаючи першістю проблеми міжособистісних стосунків з протилежною статтю, актуалізується проблема самотності. Багато студентів вказують на те, що зосередженість на навчанні не сприяє розвитку навичок спілкування та організації дозвілля.

В. Т. Лісовський розглядає особистісно-професійний розвиток студента в залежності від курсу навчання, виділяючи такі його особливі риси (Лісовський, 1976: 44)

Перший курс – вирішує завдання прилучення нещодавнього абітурієнта до студентських форм колективного життя. Поведінка студентів відрізняється високим ступенем конформізму; у першокурсників відсутній диференційований підхід до своїх ролей.

Другий курс – період найбільш напруженої навчальної діяльності студентів. Вони отримують загальну підготовку, формуються їхні широкі культурні запити і потреби. Процес адаптації в основному завершено.

Третій курс – початок спеціалізації, зміцнення інтересу до наукової роботи як відображення подальшого розвитку та поглиблення професійних інтересів студентів. Нагальна необхідність у спеціалізації часто призводить до звуження сфери різнобічних інтересів особистості. Відтепер форми розвитку особистості в основному визначаються фактором спеціалізації. Пошуки партнера починають грати велику роль, впливають на успішність і громадську діяльність студентів. Інтерес до протилежної статі займає значне місце в думках і поведінці студентів. Інтимні стосунки нерідко сприяють підвищенню бажання краще вчитися, робочому настрою, творчій активності.

Старші курси – перше реальне знайомство зі спеціальністю в період проходження самостійної педагогічної практики. Для поведінки студентів характерний інтенсивний пошук більш раціональних шляхів і форм спеціальної підготовки. Відбувається переоцінка багатьох цінностей життя і культури. Перспектива швидкого закінчення навчання формує чіткі практичні установки на майбутній вид діяльності. Проявляються нові, все більш актуальні цінності, пов'язані з матеріальним і сімейним станом, місцем роботи і т.п. Студенти поступово відходять від колективних форм життя навчального закладу (Суховершина, 2006: 33–39).

Психолого-педагогічний супровід особистісного розвитку, на думку Заміщак М. І., може бути реалізовано через наступні види діяльності викладача психології при вивченні курсу «Психологія»:

1) навчальну (навчання способам ефективного спілкування та поведінки в процесі особистісного розвитку);

2) здоров'язберігаючу (комплекс заходів, які сприяють нормалізації нервово-психічного самопочуття: розрядки напруги, зняття втоми; аналіз навантаження, можливостей людини в виконання конкретної діяльності та ін.

3) формуючу (діяльність спрямована на формування у суб'єкта умінь і навичок, необхідних для вирішення конкретних завдань; допомогу в органі-

зації мислення особистості, заохочення експериментування, розширення можливостей);

4) аналітичну (аналіз цілісного особистісного розвитку, існуючої системи взаємодії, результативності застосовуваних технологій і ін.);

5) організуючу (організовує спеціальні види діяльності, взаємодії, спрямовані на досягнення мети особистісного становлення);

6) смислопороджуючу (організовує спеціальні ситуації в міжособистісній взаємодії, що сприяють появі у її учасників нового сенсу, цінностей);

7) стимулююче-мобілізуючу (використовує різні психологічні засоби, методи, що сприяють активізації майбутнього педагога в ході особистісного розвитку);

8) спрямовуюче-підтримувальну (підтримка особистісних умінь, допомогу в «розкритті» здібностей особистості, її ресурсів і вміння застосовувати їх у діяльності);

9) об'єднувально-посередницьку (діяльність, що забезпечує встановлення багатопланових зв'язків між суб'єктами освітнього процесу в організації розвиваючого і особистісної взаємодії і виконанні конкретних цілей) (Заміщак, 2015: 51).

Отже, період професійного навчання особистості потребує підсиленої уваги з боку психолога навчального закладу, який повинен орієнтуватися на надання необхідної психологічної допомоги співвідносно до змісту проблемних ситуацій, криз розвитку, якими супроводжується процес професійного становлення в різних його фазах. Зважаючи на це, психологічний супровід особистісно-професійного розвитку студентів педагогічного університету повинен враховувати означену специфіку та спрямовуватися на визначення наявних у студентів різних курсів утруднень та допомогу в їх ефективному подоланні. Проведений аналіз дозволяє визначити провідні підходи до змістовного наповнення та побудови системи психологічного супроводу професійного розвитку студентів.

У роботі курсу педагогічної психології повинні реалізуватися два рівня роботи зі студентами – актуальний і перспективний, нерозривно пов'язані між собою. Актуальний – орієнтований на вирішення поточних проблем, пов'язаних з тими чи іншими моментами на кожному етапі навчання, з труднощами в навчанні і особистісно-професійному розвитку, відхиленнями в поведінці і спілкуванні. Перспективний – націлений на розвиток, становлення особистості та індивідуальності кожного студента, на формування його психологічної готовності до самовизначення, саморозвитку, життєтворчості в суспільстві. Цей напрям також був пов'язаний із збереженням і підтриманням психологічного здоров'я студентів.

Розглядаючи майбутнього педагога як суб'єкта професійної діяльності, слід викладати їм ті знання, що стосується таких моментів: педагогічні здібності та їх структура, сутність суб'єкт-суб'єктної взаємодії у педагогічній діяльності, особистісні здатності педагога. Спираючись на загальне уявлення про професійну свідомість і самосвідомість, слід викласти конкретне уявлення про професійну свідомість та самосвідомість педагога та про особистісні якості у структурі суб'єкта педагогічної діяльності, вимоги педагогічної діяльності до його особистості, зокрема, про професійно значущі психологічні, соціально-психологічні, моральні та духовні якості особистості педагога, його професійні цінності, здоровий стиль професійної діяльності тощо (Бабак, 2008: 1, 33).

Важливо забезпечити студентів орієнтувальною основою вивчення психологічних дисциплін та окремих тем, в якій чітко має бути виділено методологічне, теоретичне, прикладне, практичне і розвивальне знання та способи їх засвоєння.

Наступним кроком в організації психологічного супроводу є втілення компетентнісного підходу на лекційних і практичних заняттях. Мета викладання психологічних дисциплін не може бути зведена тільки до використання психологічних знань для розв'язання теоретичних і практичних задач. Моделювання психологічної компетентності у процесі викладання психологічних дисциплін надає вплив і підтримку особистісного і професійного розвитку майбутнього вчителя (Василенко, 2015: 16).

Важливо, щоб кожне навчальне заняття включало теоретичний, практичний і рефлексивний рівні. Це сприяє природному синтезу психологічних знань та умінь, засвоєнню системи дій, які забезпечують психологічну основу процесу оволодіння професією, відбувається перехід потенційних можливостей майбутніх педагогів в актуальні здібності (Василенко, 2015: 17).

Висновок. Отже, підсумком психолого-педагогічного супроводу буде успішне формування соціально-спрямованої та індивідуально збалансованої мотиваційно-ціннісної сфери особистості майбутнього педагога. Адже саме педагог є референтним носієм загальнолюдських цінностей та власних життєвих смислів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабак, 2008 – Бабак К. В. Психологічний супровід особистісно-професійного розвитку студентів // Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти: зб. наук. праць. Рівне: РДГУ, 2008. Вип. 41. С. 31–33.
2. Василенко, 2015 – Василенко Л. П. Концепція дослідження проблеми супроводу особистісно-професійного розвитку майбутнього педагога при вивченні психології // Матеріали звітної наукової конференції викладачів кафедри психології та студентів Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Дрогобич: Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2015. Випуск ІХ. 141 с.
3. Демидова, 2005 – Демидова Т. П. Психологическое сопровождение профессионально-личностного становления обучающихся в средних профессиональных учебных заведениях: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / Т. П. Демидова. М., 2005. 171 с.
4. Заміщак, 2015 – Заміщак М. І. Програма та методи психолого-педагогічного супроводу особистісного розвитку майбутнього педагога при вивченні курсу загальної психології // Матеріали звітної наукової конференції викладачів кафедри психології та студентів Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Дрогобич: Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2015. Випуск ІХ. 141 с.
5. Лисовский, 1976 – Лисовский В. Т. Формирование личности современного студента: автореф. дис. на соискание учен. степени доктора психол. наук / В. Т. Лисовский. Л., 1976. 44 с.
6. Психологическая практика, 2002 – Психологическая практика: проблемы и перспективы: сб. науч. тр. / под ред. Г. М. Кучинского. М.: МГУ, 2002. 220 с.
7. Психологическое обеспечение, 1985 – Психологическое обеспечение учебно-воспитательного процесса в вузе / под ред. Н. Н. Обозова, Н. С. Копейной. Л.: Изд-во ЛГУ. 1985. 178 с.
8. Суховершина, 2006 – Суховершина Ю. В. Психологическое сопровождение личностно-профессионального развития студента службой практической психологии вуза: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / Ю. В. Суховершина. Курск, 2006. 155 с.

REFERENCES

1. Babak, 2008 – Babak K. V. Psykholohichniy suprovod osobystisno-profesiinoho rozvytku studentiv [Psychological support of personal-professional development of students] // Onovlennia zmistu, form ta metodiv navchannia i vykhovannia v zakladakh osvity: zb. nauk. prats. Rivne: RDHU, 2008. Vyp. 41. S. 31–33. [in Ukrainian]
2. Vasylenko, 2015 – Vasylenko L. P. Kontsepsiia doslidzhennia problemy suprovodu osobystisno-profesiinoho rozvytku maibutnoho pedahoha pry vyvchenni psykholohii [The cresearch concept of the problem of support of the personal professional development of a future teacher in the study of psychology] // Materialy zvitnoi naukovoï konferentsii vykladachiv kafedry psykholohii ta studentiv Drohobyt'skoho derzhavnogo pedahohichnogo universytetu imeni Ivana Franka. Drohobych: Redaktsiino-vydavnychiy viddil Drohobyt'skoho derzhavnogo pedahohichnogo universytetu imeni Ivana Franka, 2015. Vypusk IKh. 141 s. [in Ukrainian]
3. Demydova, 2005 – Demydova T. P. Psykholohycheskoe soprovozhdenye professionalno-lychnostnogo stanovleniia obuchaiushchykhsia v srednykh professionalnykh uchebnykh zavedeniakh [Psychological support of the professional-personal formation of those trained in secondary professional educational institutions]: dys. ... kand. psikhol. nauk: 19.00.07 / T. P. Demydova. M., 2005. 171 s. [in Ukrainian]
4. Zamishchak, 2015 – Zamishchak M. I. Prohrama ta metody psykholoho-pedahohichnogo suprovodu osobystisnogo rozvytku maibutnoho peahoha py vyvchenni kursu zahalna psykholohiia [Programs and methods of psychological-pedagogical support of the personal development of the future pedagogue in the process of studying the course «General psychology»] // Materialy zvitnoi naukovoï konferentsii vykladachiv kafedry psykholohii ta studentiv Drohobyt'skoho derzhavnogo pedahohichnogo universytetu imeni Ivana Franka. Drohobych: Redaktsiino-vydavnychiy viddil Drohobyt'skoho derzhavnogo pedahohichnogo universytetu imeni Ivana Franka, 2015. Vypusk IKh. 141 s. [in Ukrainian]
5. Lysovskiy, 1976 – Lysovskiy V. T. Formyrovanye lychnosti sovremennoho studenta [Formation of the contemporary student's personality]: avtoref. dys. na soyskanye uchen. stepeny doktora psikhol. nauk / V. T. Lysovskiy. L., 1976. 44 s. [in Ukrainian]
6. Psykholohycheskaia praktyka, 2002 – Psykholohycheskaia praktyka: problemy y perspektivy [Psychological practice: problems and prospects; a collection of scientific works]: sb. nauch. tr. / pod red. H. M. Kuchynskoho. M.: MHU, 2002. 220 s. [in Ukrainian]
7. Psykholohycheskoe obespechenye, 1985 – Psykholohycheskoe obespechenye uchebno-vospytatel'nogo protsessa v vuzе [Psychological support of the teaching and educational process in a higher educational establishment] / pod red. N. N. Obozova, N. S. Kopeinoy. L.: Yzd-vo LHU. 1985. 178 s. [in Ukrainian]
8. Sukhovershyna, 2006 – Sukhovershyna Yu. V. Psykholohycheskoe soprovozhdenye lychnostno-professionalnogo razvytiia studenta sluzhboi praktycheskoi psykholohyy vuzа [A Higher Educational Establishment's practical psychology service's support of a student's personal-professional development]: dys. ... kand. psikhol. nauk: 19.00.07 / Yu. V. Sukhovershyna. Kursk, 2006. 155 s. [in Ukrainian]

Стаття надійшла до редакції 02.03.2018 р.